

Magyar László András (1956) művelődéstörténész, a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár igazgatóhelyettese. Kutatási területe a középkori és reneszánsz orvostudomány története.

A szeretkezési testhelyzetek a görög-római világban

Magyar László András

A szexuális kultúra emlékeit egyetlen kor és társadalom vizsgálatakor sem nélkülözhetjük. Ennek ellenére, különféle okok miatt, az élet e területére vonatkozó kultúrtörténeti kutatások a századforduló és a húszas évek rövid fellendülése után csak az utolsó húsz esztendőben indultak meg.

Jelen írás a *figurae Veneris*re, azaz a szeretkezési testhelyzetekre vonatkozó antik forrásokat próbálja csoportosítani és vázlatosan bemutatni. Jóllehet az ókori szexualitás története általában adatokban gazdag,¹ a téma szempontjából forrásaink rendkívül töredékesek, és egyértelmű következtetéseket aligha tesznek lehetővé. Ez az áttekintés csupán segítséget szeretne nyújtani a további kutatáshoz, felkeltve tán azok érdeklődését is, akik hasonló témákról – ahogy Paulus Zacchias írta a 17. században – legfőljebb „mélységesen szégyenkezve szólnak”.

A *figurae Veneris* antik hagyományát öt fő forráscsoport alapján kutathatjuk, ezek a következők:

1. A képzőművészeti alkotások
2. A szókincskutatás eredményei
3. Az antik erotikus irodalom fennmaradt szövegei és emlékei
4. Az antik orvosi irodalom utalásai
5. A keresztény antikvitás irodalma

1. A KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK

Az ókori Mediterráneum népeinek szerelmi kultúrája bizonyos alapvető szemléletbeli azonosságok ellenére helytől, etnikumtól és kortól függően bizonyára igen eltérő lehetett. Míg a nagyvárosok légköre kedvezett a szabadosságnak, az elmaradottabb vidékeken és a falvakban nyilván szigorúbb erkölcsök uralkodtak. Általános megállapításokat azonban nem tehetünk, mert forrásaink szinte kizárólag a városi élet, és ezen belül is leginkább a magasabb társadalmi rétegek szexuális kultúráját tükrözik.

Az ábrázolások szerint a görög poliszokban – társadalmi helyzetüknek megfelelően – a nőknek a szerelmi játékokban is alárendelt szerep juthatott. Krenkel mutatott rá, hogy míg Hellaszban a képzőművészeti *coitus-ábrázolások* túlnyomórészt a párok közötti személyes viszonyt megnehezítő ún. *a tergo* (hátról a hüvelyen át való közösülés) vagy *a retro* (hátról a végbélen át való közösülés) helyzetet mutatják be előszeretettel, addig a császárkori Rómában e pozitúrák ábrázolása a homoszexualitás elterjedtsége és a kompozíciós előnyök ellenére is ritka. Annál gyakrabban fordul elő viszont az a testhelyzet, amelynek során a hölgy kerekedik felül, és ő irányítja az aktust. Krenkel (*Erotica antiqua* 13–14.) arra is felhívja a figyelmünket, hogy ha egy testhelyzet az ábrázolásokon gyakori, ettől még nem volt föltétlenül a valóságban is az – népszerűségét adott esetben esztétikai okok is magyarázhatták. Az *a tergo/retro* helyzet egyébként a görögöknél 41, míg Rómában 15 %-ban fordul elő, a lovaglóhelyzet viszont Hellaszban 20, míg

Rómában 40 %-ban van jelen. Mindebből Krenkel – talán kissé elhamarkodottan – a római nők emancipálódására következtet.



Attikai vörösalakos csésze, Kr. e. 470 körül (Tarquinia, Museo Nazionale)

Coitus-ábrázolások láthatók voltak vázákon,² lámpákon, izgató vagy oktató célzatú falfestményeken,³ sőt szarkofágokon is. Egyes prostituáltak szobáinak falát is különféle pozitúrákat ábrázoló képek ékítették, hogy a kliens könnyebben választhasson közülük, illetve, hogy vágyát az ábrák felcsigázzák.⁴ Az effajta ábrázolások elterjedtségére utal Propertius – nem túl őszinte – felháborodása is:

*Mely kéz elsőnek festett feslett, buja képet,
bűnös látvánnyal fedve a síma falat,
lányok tiszta szemét rítul meglapta s a lelkét,
más nem akart, csak hogy szokjon a rosszra szívük.
Ah, ki ilyen képet festett, vést hozva a földre,
s csöndes boldogság durva viszályra fajult!...
Más képek fedték eleink hajlékait egykor,
Akkor még falaink nem csufította a bűn.*

(Propertius: *Elégiák* II. 6.27–34. Bede Anna fordítása.)

2. A SZÓKINCSKUTATÁS EREDMÉNYEI

Fontos forrása tárgyunknak a görög-latin szókincs. A görögöknek több mint hetven kifejezésük volt a *coitusra* és a különböző szeretkezési manipulációkra. F. K. Forberg (1770–1848) megállapítása szerint egyébként a görögök kilencven pozitúrát ismertek,⁵ amelyeket a különböző alkotók szerint kellett alkalmazni (az 5. századi Hészühiosz ötvenkét ilyen temperamentumot említ). A latin szexuális szókincs vizsgálata szintén érdekes következtetéseket eredményez. J. N. Adams 1982-ben adta ki először a latin szexuális szókinccsel kapcsolatos kutatásainak eredményeit.⁶ Adams összesen negyvenkilenc latin, kifejezetten a *coitusra* vonatkozó kifejezést és szót gyűjtött össze – ebből nyolc közvetlenül, huszonegy és húsz metaforikusan, illetve metonimikusan utalt az aktusra. A szavak, kifejezések némelyike

csak nagyjából határozza meg a testhelyzetet, mint pl. a *fituo*, *pedico*, *irrumo*, *criso*. Akadnak azonban kifejezetten a testhelyzetre utaló szavak és kifejezések is, pl. *incurvo* (‘rágörbülök’, Martialis 11.43.5., Apuleius: *Az aranyszámár* 9.7.), *sedeo* (‘rálülök’, Apuleius 2.17.), *inclino* (‘ráhajlok’, Iuvenalis 9.26., 3.316., Lucretius 2.243.), *pronus* és *supinus* (‘hasmánt-hanyattfekve’, Catullus 28.9.), *pedes tollere* (‘a lábat felemelve’, Cicero *ad Att.* 2.1.5.), *attractis pedibus* (‘felhúzott lábbal’, Catullus 15.18.), *capite demisso* (‘hátrahajtott fejjel’, Catullus 88.8.), *conquinisco* (‘ráborulok’, Plautus *Cist.*657.) vagy *coxim* (‘guggolva’, ‘lekuporodva’, Men. 471., Apuleius: *Az aranyszámár* 3.1.). Ezek mellett ismeretesek a különféle mozgásformákra utaló terminusok is.⁷ Adait Adams a komédiákból, szónoki munkákból, szatírákból és epigrammákból merítette.

3. AZ ANTIK ERÓTIKUS IRODALOM

Az antikvitás, különösen a Kr. e. 3–4. század közötti időszakban, gazdag erotikus és pornográf irodalmat hozott létre.⁸ E kétféle irodalom között nehezen húzhatók meg a határok, gondoljunk például Lukianosz (*Hetérák beszélgetései*, *Lukiosz*), Apuleius, Catullus vagy Martialis munkáira. Az erotikus irodalom szerzői között az olyan kiváló írók, sőt filozófusok nevét is megtaláljuk, mint Kritiasz (*Peri phüszosz erótosz – A szerelem természete*), Sztratón, Theophrasztosz, Antiszthenész, Arisztón vagy Kleantész. Közülük többen kifejezetten a *figurae Veneris*ről is értekeztek, azóta elveszett munkáikban.

A pornográf irodalomhoz azonban nemcsak szépirodalmi művek, hanem kifejezetten prostituáltaknak készült tankönyvek is sorolhatók. A Szuda által említett Paszmosz vagy Paxamosz *Dódekatekhnon peri tón aiskhtrón szkhématón* (*Tizenkettőstan a buja testhelyzetekről*) címmel írt szeretkezési tankönyvet. Ebben a *Dodekamekhanosz* (‘tizenkét fogásban jártas’) melléknevű Küréné hetéréra utal, aki azzal érdemelte ki e nevet, hogy a szeretkezés tizenkét alapformáját állította fel. Philainisz hasonló témájú könyve (*Peri poikilón szkhématón – A különféle testhelyzetekről*) a Kr. e. 3. században született. A mű valódi szerzője egyébként feltehetőleg nem ő, hanem az athéni szofista, Polükratész volt. A szamoszi Nikó és a leszboszi Kallisztraté munkái a Kr. e. 2. századra datálhatók.⁹

Az ókorban közismertek voltak még Elephantisz hetéra könyvei. Elephantisz valószínűleg a Kr. e. 1. században Rómában élt – ha egyáltalán létezett, neve ugyanis valószínűleg fiktív név.¹⁰ Elephantisz *Figurae Veneris* címen ismert, eredetileg görög nyelvű, de már az ókorban latinra fordított (azóta elveszett), illusztrált, verses szeretkezési tankönyvében kimerítően tárgyalta a közösülési testhelyzeteket. Suetonius tanúsága szerint Tiberius a hálószobája falára íratta Elephantisz verssorait, a megfelelő ábrák kiegészítéseként.¹¹ Népszerűségére tanú a *Priapeia-gyűjtemény* alábbi versikéje is:

*Disznó képeket a merev felálló
istennek Lalagé ajánl, ad, áldoz,
egy könyvből (Elephantis írta) és kér,
tégyp próbát, tud-e úgy, amint a rajz van.*

(Priapeia IV. Fehér Bence fordítása.)

A *Szuda-lexikon* még egy másik szakkönyvet is említ, egy bizonyos Asztüanissza nevű szolgáltató munkáját, amely valószínűleg már a késő császárságban született.

E művek, amelyek talán a *Káma Szútrához*, az *Anangarangához*, az *Illatos Kerthez*, vagy éppen Aretino *Beszélgéseihez* lehetnek hasonlatosak, mint mondtuk, sajnos egytől-egyig elvesztek – csupán a *Szuda-lexikon*, vagy egy-egy elszórt megjegyzés őrzi emléküket. Paxamosz könyvének címéből mindenesetre arra következtethetünk, hogy e szerzők a szeretkezés tizenkét alaphelyzetét tekintették elfogadottnak.¹²

Az erotikus tankönyvek mellett mai értelemben vett pornográf irodalom is létezett már. Elterjedtségére utal, hogy olvasását az orvosok az impotencia gyógyszereként is ajánlották. Ide sorolható Ariszteidész (Kr. e. 1. sz.) igen népszerű, azóta elveszett *Milésziaka* című pornográf novellagyűjteménye, az Athénaiosz által is több helyütt említett hetéra-irodalom,¹³ a parembaléi Euztathiosz obszcén műve, a *Hüszminé*, a *Priapeia* címen ismert, talán Kr. u. 2. századi epigrammagyűjtemény,¹⁴ az amphipoliszi Philipposz *Rhodiakája*, Propertius Corinna-versei, Lucilius *Fornix* című szatírája, Pomponius versei, Ausonius *Cento Nuptialis*a, valamint a közép- és újkomédia néhány alkotása. A fennmaradt komédiák szövege ugyan viszonylag ártatlan, de tudjuk, hogy előadásukkor a színészek hatalmas bőrpahaloszokkal felfegyverkezve imitálták az aktust (Plautus: *Persa* 764–tól), és homoszexuális jelenetekre is sor került. Az igazi obszcénítás színtere azonban feltehetőleg nem a komédia, hanem a *mimus* színpada volt.

Álljon itt egy jellemző és szép példa ebből az izgató célú, az alkalmazott testhelyzetekre is utaló erotikus-pornográf irodalomból:

*Széttárult Dórisz rózsája fölizzva az ágyon,
s istenné avatott isteni szirmai közt.
Karcú lábával derekam koszorúzza feszült rám,
Küpris harcában percre se lankadozott.
Hogy mozgatta övét! A gyönyörtől látni se látott,
és remegett szeme, mint ősszel a nyárfalevél,
míg kialudt a fehér lángú láz, s Dóriszom akkor
elbágyadt testtel nyúlt el az ágytakarón.*

(Dioszkoridész [2–3. sz.] epigrammája.
Csehly Zoltán fordítása.)

Mind a pornográf-erotikus szépirodalommal, mind pedig az említett prostituált-tankönyvekkel rokon Ovidius híres *Ars amatoriája*, amelynek egyik passzusa voltaképpen az egyetlen fennmaradt technikai útmutató tárgyunkban. Az *Ars Amatoriában* Ovidius a *mille modi Veneris*, vagyis a szeretkezés ezer módja közül csak nyolc pozitúrát említ, szerinte azonban mindenkihez csak egy-egy illik.¹⁵

*Többet mondani már szégyellek, csakhogy eképp szól
égi Dione: „Az én művem e nagy tudomány.”
Ismerd jól tested, s ha ölelsz, tartsd úgy, ahogy illik,
minden nőnél más-más ami kell, ami jó.*

TIBERIUS CAPRI SZIGETÉN

[Tiberius] Capri magányában megtervezett egy szalont, titkos kéjlegések színhelyéül, ahol mindenhol felhajtott lányok és kéjfiúk csapatai meg természetellenes közösülések kitalálói, akiket „sprintrák”-nak hívtak, hármas sorokba láncolódva fajtalanokdakt egymással, szeme láttára, hogy a látvány lankadó vágyát feltüzelje. Hálótermeiben mindenféle a legszemérmertlenebb festmények nyomán készült képek és a legbübb alakokat ábrázoló szobrocskák voltak elhelyezve díszül, s kéznél voltak Elephantis könyvei is, nehogy valaki feladata végzése közben a ráparancsolt figurát illetőleg útmutatás nélkül maradjon. Erdőkben, ligetekben Venus-zugokat létesített, s ott fiatal fiúk és lányok Pan, illetve nymphakosztümben barlangok mélyén, sziklák mélyedéseiben szerelemre csábítottak...

Suetonius: Tiberius 43.

Kis Ferencné fordítása



Attikai vörösalakos tányér, Kr. e. 500 körül
(Tarquinia, Museo Nazionale)

*Hogyha az arcod szép, tartsd mindig elébe az arcod,
lábat tartsd elibé, hogyha a hátad a szép.*

*És akinek ráncot vésett Junó a hasára,
nézzen hátrafelé, mint ama parthusi hős.*

*Milanion vállát kulcsolta az asszonya lába:
hogyha a lábad szép s ép, te is ezt teheted.*

*Csak lovagoljon a kurta leányka, de az ne, ki hosszú,
Hector nyergében thébai hölgye nem ült.*

*Hogyha a combod túl vékony, takarózz be, ha fekszel,
és fejedet fordítsd földre, hacsak teheted.*

*Hogyha a combod szép, ruganyos s még gyenge a melled,
álljon a férfi, te meg nyúlj el a lány nyoszolyán.*

*Az sem rossz, ha a phillisi nők módján, hajad omlik
dúsan alá, nyakad és vállad ölelve körül.*

*Venus ezer játékot tud, nem fárad el úgy, ha
jobbaldalt fekszik, s hátrahanyatlik a nő.*

(Ovidius: *Ars amatoria* III. 769–788. Bede Anna fordítása.)

A hagyományos testhelyzetek mellett természetesen ismertek voltak bonyolultabb pozitúrák is. Nikoszthenész (Kr. e. 535–515) vörösalakos ivóedényén például csoportos szex látható három résztvevővel. Ez a forma, talán kompozíciós okokból, kifejezetten kedvelt volt az ábrázolásokon.¹⁶ A csoportos szexre Livius is utal a bakkhanáliák kapcsán (39.8., 39.11.14., 40.19.). A császárkor specialitásai voltak még az ún. *szümplegmiák* vagy *sprintriák*, azaz a kettőnél több személy részvételével folytatott aktusok, illetve a *catena* (láncszex), a csoportos szex egyik speciális formája is. Martialis újfajta szeretkezési módok feltalálásáról



Arretiumi fazekaspecsétlő, Kr. e. 40-20 körül (Berlin, Staatliche Museen)

értesít, amelyeket egy bizonyos Sabellus versekbe is foglalt. A *fellatio*¹⁷ (Martialis 2.33., Suet. 3. 44.) és a *cunnilinctus*¹⁸ (Martialis 2.84., 3.94., *Anthologia Graeca* XI.108. 220–223., 329., 338.) szintén gyakran előfordul a szövegekben és ábrázolásokon, igaz, mint azt Krenkel is bizonyította, az effajta tevékenységet Rómában szégyenletesnek tekintették. Az epigrammák tanúsága szerint Rómában az orális és az anális szex általában véve is megalázónak számított. A *pathicust*, vagyis azt a személyt, aki a homoszexuális aktus során alávetett helyzetben volt, megvetették.

A *senatorok*nak beiktatásuk előtt esküt is kellett tenniük, hogy a *pathicus* szerepét sohasem játszották, noha magában a homo- vagy biszexualitásban sem a görögök, sem a rómaiak nem találtak kivétlivalót.

*Hárman az ágyban: két aktív szerető, s ugyanakkor
két passzív. Rosszul számolom ezt valahogy...*

*Á, dehogy! Egy közepiütt szolgálja a kéjt oda-vissza,
Mert amit ő ad elől, kapja a háta felől.*

*Hárman az ágyban. Két passzív szerető s ugyanakkor
két aktív. Négyen vannak, ez így logikus!*

*Tévedsz! Kettő van két szélről, s kétszeresen vedd
Őt, akit épp dugnak, míg maga is kamatyol.*

(Sztraton [2. sz.], illetve Ausonius [310–395] epigrammája, variációk ugyanarra a témára. Csehy Zoltán fordítása.)

4. AZ ANTIK ORVOSI IRODALOM

A fennmaradt antik orvosi irodalom meglepően szemérmes, ha a *figuraeról* ír, amelyre egyébként a diétetikai és nőgyógyászati munkák vagy fejezetek során utal. Eubiosz fogamzásgátlásról írott könyve, amely állítólag részletesen írt a testhelyzetekről, sajnos elveszett (itt jegyezzük meg, hogy bizonyos pozitúrákat a 19. századig fogamzásgátlás gyanánt is alkalmaztak).

Az ajánlott pozitúrákkal kapcsolatos közvetlen javaslatokra alig találunk példát. Galénosz azonban közvetve, azáltal, hogy a szeretkezés után testgyakorlást ajánl, illetve a mértéktelen nemi élet ártalmairól értekezik, gyakorlatilag elutasít egy sor kimerítő pozitúrát. Ugyanígy tesz Celsus (*De Med.* II.1.), amikor arra hívja föl figyelmünket, hogy a *concupitus*nak nem szabad fárasztónak lennie. Szóranosz (Kr. u. 1. sz.) orvosi szempontból előnyösebbnek tartotta a hátulról való közösülést, míg Artemidórosz Daldianosz (Kr. e. 106–48), aki az álmokról írott művében (*Oneirokritika*) számos pozitúrát felsorol, arra a következtetésre jut, hogy csak szemtől szemben ildomos közösülni, minden más testhelyzet a gyönyörhajsászás, a szabadosság és az elfajzottság eredménye¹⁹ (egy helyütt – *De locis affectis* 6.6. – Galénosz még azt is kijelenti, hogy az embernek nem szabad pusztán a gyönyör végett közösülnie). Hippokratész szerint viszont az a legcélravezetőbb, ha nő szeretkezéskor hanyatt fekszik, és fejét hátrahajtja (II. 632–633). Lucretius *A természetéről* egy helyén ugyancsak orvosi szempontból szól a kérdéstről, és a hátulról való közösülést ajánlja, mert szerinte így könnyebben fogan meg a mag:

*Szintén nagy szerepet játszik, hogy az élvezetet mily
módon hajtjuk végre. Sokan hiszik azt ugyanis, hogy
vad vagy négylábú állat módján közösülve
könnyebben fog az asszony, mert mellére fekiüdve
s ágyékát fönn tartva a mag hamarabb jut a méhbe.*

És sose végezzen buja testmozgást se az asszony,
mert gátolja a nő a fogamzást, s ellene harcol
élénken viszonzva furával férje szerelmét
s hogyha egész ellágyult keblével habokat hány.
Mert a barázdából s helyes útjából a csoroszlyát
így kihajítja, s a maglövetet kiszorítja helyéből.
Éppen ezért szajhák szokták végezni e mozgást,
hogy megtelve ne jussanak oly sokszor gyerekágyba,
meg, hogy a férfi is így inkább élvezze szerelmét.
Ám a mi asszonyainknak nincs szükségük ilyenre.

(Lucretius: *A természetről*. 4.1239–1253.
Tóth Béla fordítása.)

Feltűnő, hogy a görög-római orvosi irodalom a testhelyzeteket egyáltalán nem elemzi abból a szempontból, hogy melyik során szerezhető nagyobb élvezet, holott a gyönyörnövelő szerek irodalma ekkoriban igen jelentős volt már.²⁰ Ennek a hallgatásnak nyilván az anatómiai ismeretek szűkössége is oka lehetett. A görögök például a klitorisznak az orgazmusban játszott szerepéről tudtak ugyan, de a Gräfenberg-zóna létezéséről, szemben indiai kollégáikkal, fogalmuk sem volt.²¹

Ezen a ponton érdemes talán röviden szót ejtenünk a *figurae Veneris* keleti hagyományának gazdagságáról. Vát-szájana magyarul is olvasható *Káma Szútrája*, (Kr. u. 3. sz.), majd a középkori Dzsajadéva *Gíta Góvindája* (12. sz.), az *Anangaranga* Kaljánamallától, (15. sz.) a *Kerítőnő tanítása* Dámódaraguptától, a *Koka Shastra*, és a többi indiai szakkönyv több mint kétszázötven különféle, voltaképp csak nüansnyi eltérést mutató szeretkezési módot ismertet különös nevek (elefánttehén, gazella, majom stb.) alatt. Indiában a képzőművészeti anyag is jelentős: Elephanta, Kadszuráhó és Orissza domborművei bővelkednek szeretkezés-ábrázolásokban. Hasonló, éppen az indiai szakirodalmi előzményekre támaszkodó arab szakmunkák is ismertek, igaz, csupán a 9–14. századból (Jahja al Iszraili, Quszta ibn Luká, at-Tuszi, at-Tifaszi, An-Nefszavi – utóbbi magyarul is megjelent).²² Érdekes, hogy az általam hozzáférhető kínai szexirodalomban sehol nincs szó kifejezetten a *figurae Veneris*ről.²³ Mindezt csak azért említettem, mert a keleti (indiai) és a mediterrán szexuális kultúra valószínűleg összefügg egymással, bár az eredeti görög-római szövegek hiánya miatt ezt az állítást nehéz bizonyítani.

5. A KERESZTÉNY ANTIKVITÁS IRODALMA

A *figurae Veneris* megítélése a kereszténység térhódításával alapvetően megváltozott. A kereszténység viszonyát a kérdéséhez egyetlen alapelv határozta meg: mindenfajta nemi érintkezésnek a nemzést kell szolgálnia, hiszen a *coitus*

egyébként még házasságon belül is bűnnek számít. A szeretkezés és főként a gyönyör teleologikus értelmezése már Szent Ágostonnál megtalálható (*De civitate Dei* XIV.18.).



Gemma a Peloponnészoszról, Kr. e. 350 körül
(Boston, Museum of Fine Arts)

A gyönyör tehát (latinul *delectatio, voluptas, patratu, pervenies*, görögül *aphrodisziaszmosz, hédoné* vagy *epithümia*), amelyet manapság az orgazmussal, illetve az ejakulációval azonosítanak (holott korántsem azonos vele), a keresztény értelmezés szerint isteni adomány, amely a nemzést, a „gyümölcsözöttek és sokasodjatok” isteni parancsának teljesítését szolgálja. Agustinus (*De civitate Dei* XIV.21) azonban az eredendő bűnt éppen a gyönyörrel, az első nemi aktussal hozta összefüggésbe, így a keresztény teológiai irodalom hajlamos a gyönyört eleve bűnnel terhesnek tekinteni. Hieronymus (347–420) például kijelentette, hogy *Nincs utálatosabb, mint ha úgy szeretkezel a feleségeddel, mintha a szeretőd lenne*. Ilyen előfeltételek mellett a vallásos keresztény számára a *figurae Veneris* irodalmát illetően egyetlen lehetséges szempont maradt: az adott testhelyzet a nemzést, mint a nemi élet egyedüli célját, miként segíti elő. A helyzet tehát Plutarkhosz óta, aki azt állította, hogy a szeretkezés legfőbb célja a gyönyör, gyökeresen megváltozott.²⁴

Végezetül, a *figurae Veneris*nek az ókori keresztény időkben akad még egy különös forrása: a korai hitvitázó és hagiografikus irodalom. Már a legkorábbi keresztény szerzőknél felbukkan az a – sajátos módon először éppen a keresztényekkel szemben hangoztatott – vád, hogy a manicheusok, ariánusok, és egyéb eretnek szekták titkos gyűléseiken szexuális orgiákat rendeznek.²⁵ Az orgiák érzékletes leírásokor – a bestialitás, homoszexualitás, vérfertőzés vádjával – többször szerepel negatív hangsúllyal az a testhelyzet, amelynek során a nő „meglovagolja” a férfit.²⁶ Ugyancsak gyakori a csoportos szex említése, ami legalábbis e forma ismeretét feltételezi. Ugyanezekkel a vádakkal illették később a zsidókat, templomosokat, katarokat, albigenseket, adamitákat és a boszorkányokat is.

JEGYZETEK

- 1 Lásd a következő összefoglaló munkákat: Forberg, F. K., *The manual of classical erotology*, Paris, 1907; Moll, Albert, *Handbuch der Sexualwissenschaften*, Leipzig, Vogel, 1912; Krenkel, W. A. (Hrsg.), *Erotica antiqua*, Leipzig, Teubner, 1990; Paldamus, *Römische Erotik*, Greifswald, 1833; Vorberg, G., *Das Geschlechtsleben im Altertum* (Neuaufgabe), Hanau, Müller-Kiepenhauer, 1968.
- 2 Vö. Ael. Lampridius *Heliogabalus* 19. 3. (*Historia Augusta*): *Vasa deinde centenaria argentea scalpta et nonnulla schematibus libidinosissimis inquinata* ('száz font súlyú ezüst tálalóedényeket, melyek némelyikébe szerfelett erkölcsstelen jelenetek voltak vésvé.' Terényi István fordítása). Lásd még: Licht, H., *Sittengeschichte Griechenlands*, Dresden-Zürich, 1927, passim.
- 3 Ilyen falfestmények Pompeiiben is előkerültek, vö. Varone, A., *Eroticism in Pompeii*, Roma, Bretschneider, 2000. Római szerzők utalásai erotikus képekre: Plinius *Hist. Nat.* 35. 17., Propertius: *Elegiae* II 6.27–30., Terentius: *Eunuchus* III 5.
- 4 Lásd erről bővebben Gesztelyi Tamás, „A gyönyörök forrása”: *Rubicon*. 2. különszám, 12–15.
- 5 McLure, L. K. (ed.), *Sexuality and gender in the classical world*, London, Blackwell, 2002, 6.
- 6 Adams, J. N., *The Latin sexual vocabulary*, London, Duckworth, 1982 (1987).
- 7 Adams, J. N., *The Latin sexual...* 193–195.
- 8 Kiváló összefoglalása a témának: Englisch, P., „Geschichte der erotischen Literatur Griechenlands und Roms”: *Antropophyteia Jahrbuch* 10 (1913) 209–239., ill. *Der kleine Pauly*, München, DTV, 1979.4, 1060–1062.; Throop, G.R., *The lives and verses of Roman erotic writers*, Washington Univ. Studies 1. (1914).
- 9 M. Hirschfeld (Hrsg.), *Bilderlexikon – Kulturgeschichte*, Wien–Leipzig, Verlag für Kulturforschung, 1928, I. 358–360.
- 10 A név talán az egyiptomi városra utal. A *figurae*-ábrázolásairól híres indiai Elephanta nem jöhet szóba, mert e helynév valószínűleg nem ókori eredetű. Egyébként minden bizonnyal ezt a könyvet is férfi írta, akár Philainiszét.
- 11 *Tiberius* 43. – Könnyen lehet, hogy a Tiberiust ért hasonló vádak, mint arra többen is rámutattak már, csak afféle kötelező, ám alaptalan toposzok voltak. Lásd: Krenkel, W. A., „Sex und politische Biographie”: *Wiss. Zeitschrift der Univ. Rostock* G 29 (1980) 5. Heft, 65–76. Elephantisz és egy bizonyos Laisz nevét egyébként Plinius is említi (*Historia Naturalis* 28. 23.), de ő csak annyit tud róluk, hogy abortív szerekről értekeztek. Kérdés, hogy itt ugyanarról az Elephantiszról van-e szó, mint a Szudában.
- 12 A *figurae Veneris* főbb típusairól lásd Forberg tanulmányát: *Antonius Panormita: Hermaphroditus, mit Apophoreta von F. C. Forberg*, Leipzig, Weigel, 1908. (repr.: Leipzig, Ed. Leipzig, 1986). 194–210. – Maga a mű magyarul 2001-ben jelent meg a szlovákiai Kalligram kiadónál, Csehy Zoltán kiváló fordításában.
- 13 Arisztophanész, Apollodórosz, Ammóniosz, Antiphanész, Gorgiasz – „akik mindent megírtak az athéni hetérákról”, illetve Pauszaniasz, Nikophanész, Kallsztratosz és Makhosz nevét említhetjük itt, valamint a hetéra-drámákat: Dioklész *Thalattáját*, Pherekrateész *Koriannóját*, Eumikosz *Ariszteiáját*, Phillüllosz *Thaiszát*, Menandrosz *Phanionját*, Alexisz *Oporáját* és Eubulosz *Klepszüdriáját*. Vö. Englisch, P., „Geschichte der erotischen Literatur...” 216–217.
- 14 Magyarul: *Priapea. Erotica Romana – Priapusi versek. Római erotikus költemények*, Fordította Fehér Bence, Budapest, Inter Pares – Kirké, 2000.
- 15 Vö. Ramirez de Verger, A., „Figurae Veneris (Ovidius Ars 3.769–788.)”: W. Schubert (Hrsg.), *Ovid. Werk und Wirkung. Festgabe für M. von Albrecht*. Frankfurt am Main etc., Lang, 1999, 237–243.
- 16 Schumann, H.-J., *Sexualkunde und Sexualmedizin in der klassischen Antike*, München, Uni-Druck, 1975, 112–113.
- 17 Krenkel, W. A., „Fellatio et irrumatio”: *Wiss. Zeitschrift der Univ. Rostock* G 29 (1980) Heft 5. 77–87.
- 18 Krenkel, W. A., „Tonguing”: *Wiss. Zeitschrift der Univ. Rostock*, G 30 (1981) Heft 5, 37–54. Krenkel alapos cikkei is megerősítik, hogy az efféle praktikákat megvetették Rómában.
- 19 Artemidorus: *Oneirocritica. The Interpretation of Dreams*. R. R. J. White. Noyes, Park Ridge, 1975, 63.; McLaren, A., *A history of contraception from antiquity to the present day*, London, Blackwell, 1990, 49.
- 20 Taberner, P. V., *Aphrodisiacs*, London and Sydney, Croom Helm, 1985, 31–35.
- 21 A klitorisz elnevezés egyébként (lat. *landica*, *nymphe*, *volva*, *ara*, *columella*, *dulcedo*, gör. *kleitorisz*, *klétorisz*) talán a *kleisz* 'kulcs, kulcslyuk' szóból származik, mások szerint (Kraus, L. A., *Kritisch-etymologisches medizinisches Lexikon*, Göttingen, Deuerlich, 1844, 246.) a *klétór*, 'tanú' szóval áll kapcsolatban – a latin *testis* ('tanú', illetve 'here') szó mintájára –, mivel aki tanúként esküdött, annak a heréjére kellett tennie a kezét, hogy az eskü utódait is hétédiglen kösse. A magyar 'csikló' kifejezés egyébként nyelvújítási szó: a német *Kitzler* (*kitzen*= 'csiklandozni') mintájára készült, és Bugát Pál terjesztette el. (A klitoriszról bőven ír: Laqueur, Th.: *Making sex. Body and gender from the Greeks to Freud*. Cambridge–London, Harvard Univ. Press, 1992, különösen 64–66. – Magyarul: *A testet öltött nem. Test és nemiség a görögöktől Freudig*, Új Mandátum, Budapest, 2002.) Manapság általában nem a klitoriszt, hanem a hüvelyen belüli, a húgyvezetékkel szomszédos, úgynevezett Gräfenberg-zónát tartják a gyönyör „születési helyének” – ezt az elméletet Gräfenberg, az USA-ba emigrált osztrák orvos állította föl 1950-ben, de úgy tűnik, a hinduk már sokkal korábban jól ismerték lényegét. A kérdés történetét érdekesen tárgyalja a következő cikk: Syed, R., „Zur Kenntnis der 'Gräfenberg Zone' und der weiblichen Ejakulation in der altindischen Sexualwissenschaft”: *Sudhoffs Archiv* 83. (1999) Heft 2. 171–190.
- 22 *Az illatos kert*, Budapest, Medicina, 1983, fordította Kiss Imre. Lásd még Ullmann, M., *Die Medizin im Islam*, Handbuch der Orientalistik. Abt. I. Ergb. VI., Leiden-Köln, E. J. Brill, 1970, 193–198.
- 23 Tőkei F. (ed.), *A szeretkezés kínai tankönyveiből*, Budapest, Orientalisztikai Munkaközösség–Balassi, 1998.
- 24 Vö. *De sanitate tuenda* 10–11.
- 25 Vö. Cohn, N., *Európa démonai*, Budapest, Corvina, 1994, 31-től. Az idegenek szexuális kilengésekkel való vádolása az ókorban is gyakori volt, lásd pl. Festus 204.31., Hérodotosz I. 93–94., Plautus: *Cist.* 562–563.26
- 26 Érdekes, hogy a közép- és kora újkorban nem a hátulról való közösülést bélyegezték bestiálisnak, azaz állatnak, hanem ezt a testhelyzetet. A 16. században az így szeretkező nő a boszorkányság vádját is magára vonhatta.